

POLITIKAI KÖZÖSSÉG KILENCVEN PERC ALATT*

Identitásváltások kognitív, értékelő és érzelmi dinamikája

Kiss Balázs

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

2013. október 23-án, a baloldal Műgyetem előtt tartott rendezvényén a tömeg hangos kiáltozással és füttyüléssel zavarta meg az MSZP elnökének a beszédét. A tanulmány a politikai identitás és a tömegviselkedés kutatásának újabb eredményei alapján kísérel meg választ adni arra, milyen dinamika vezethetett a szónok megzavarásához. A dolgozat állítása az, hogy a szónokok és a közönség közötti interakció következtében a nagygyűlés folyamán új politikai közösség keletkezett, mégpedig kevesebb, mint kilencven perc alatt. A tömeg és a politikusok interakciója ugyanis a politikai identitás mindhárom regiszterén, a kognitív, az értékelő és az érzelmi szinten is értelmezhető hozzáadékkal járt, aminek az eredőjeként új politikai közösség jött létre akkorra, amikor az MSZP elnöke a színpadra lépett.

Kulcsszavak: politikai identitás ■ politikai közösség ■ nagygyűlés ■ érzelmek ■ tömeg

Mint emlékezetes, 2013. október 23-án, a baloldal Műgyetem előtt tartott rendezvényén a tömeg hangos kiáltozással és füttyüléssel megzavarta Mesterházy Attilának, az MSZP akkori elnökének, tehát formálisan egyben a politikai baloldal legerősebb politikusának a beszédét. A pártelnöknek hosszú időbe telt belekezdni a beszédjébe, s a szónoklatot végigkísérte a jelenlevők hangos nem tetszése, amely a beszédet követően is kitarított egy darabig. Az esemény meglepte magát Mesterházy Attilát, valamint a baloldali médiát is, és nem csekély hatással volt a baloldali összefogás alakulására.

A *Politikatudományi Szemle* 2014. évi 2. számában megjelent tanulmányunkban (Kiss-Szabó-Antal, 2014) röviden bemutattuk már ezt a nagygyűlést, és magyarázatot adtunk a kifüttyülésre, amit ott Mesterházy-atrocitásnak nevezünk. A jelen tanulmány fenntartja az akkor megfogalmazottakat, de sokkal részletesebben foglalkozik a történetekkel, és pedig immár a politikai identitás kérdéskörét megvilágítandó.

A dolgozat állítása az, hogy a szónokok és a közönség közötti interakció következtében a nagygyűlés folyamán új politikai identitás keletkezett, mégpedig

* A tanulmány az ECPR 2015-ös varsói Joint Sessions of Workshops *Comparative approaches to identity change: macro, meso and micro perspectives* című workshopjára készült szöveg magyar változata. A workshopon való részvételemet az OTKA támogatta (108836 és 112323).

kevesebb, mint kilencven perc alatt. A tömeg és a politikusok interakciója ugyanis a politikai identitás mindhárom regiszterén értelmezhető hozadékkal járt, aminek az eredőjeként új politikai identitás jött létre akkorra, amikor az MSZP elnöke a színpadra lépett. Azt kérdezem az alábbiakban, hogy hogyan volt ez lehetséges, milyen módon, milyen eszközök, gesztusok, szavak és tettek segítségével lehetséges politikai identitást létrehozni ilyen rövid idő alatt.

Ennek az állításnak az igazolásához az alábbiakban három eddig még össze nem kapcsolt elméleti irányzat szinergiáját hívom segítségül. Az első Henri Tajfelé, aki a társadalmi identitást három komponens összességéként értelmezte; ezek a tudás, az értékelés és az érzelmek. A második irányzat a társadalomtudományok és ezen belül a politikatudomány úgynevezett érzelmi fordulata, ennek a hozadécai. Végül a harmadik megközelítés a tömegek és a tömegviselkedés iránt újabban megnőtt érdeklődés megfontolásai, tanulságai.

A tanulmány először bemutatja a kutatásban alkalmazott fogalmakat: identitás, tömeg, közösség, vezér, érzelmek. Ezt követően röviden felidézi a nagygyűlés kontextusát, vagyis a 2013 őszére kialakult politikai helyzetet, azon belül is a baloldal állapotát. Ezt az alkalmazott módszernek és az adatoknak az ismertetése követi. A szöveg nagyobbik része a tömegben belüli, illetve a tömeg és a szónokok között lefolyt interakciókat mutatja be, hogy feltáruíjon ezeknek az interakcióknak a kognitív, értékelő és érzelmi dinamikája.

FOGALOMKÉSZLET

Mivel azt kívánom bemutatni, ahogyan egy baloldali identitású tömeg szembefordul a baloldal egyik, ha nem a legfontosabb politikusával, ezért szükségünk van az identitásnak a kutatást szolgáló fogalmára. A tömeg fogalmát is tisztázni kell, hiszen a közönség a tömeg formáját öltötte. Egy másik fogalom, amely a segítségünkre lesz, a közösség, részben azért, mert a Műgyetem előtt a baloldali politikai közösség, annak talán legaktívabb része volt jelen, részben pedig azért, mert a politikai identitás fogalmát szorosán összekapcsolom a politikai közösség fogalmával. Szükségünk van a politikai vezetőnek, a vezérnek a fogalmára is, ugyanis a rendezvényen nyolc politikus mondott beszédet, és egyikük volt az atrocitás szenvedő alanya. Végül röviden felidézem az érzelmekkel kapcsolatos politikatudományi megfontolásokat.

Identitás

Az identitás fogalmával kapcsolatban két szélsőséges irányzatról beszélhetünk. Az egyik, a fogalmat a tudományba először beemelő pszichológushoz, Erik Eriksonhoz kötődik. Erikson (1963, 1968) szerint az identitás a személyiség-

szerkezet állandó vonásait foglalja magába, olyan struktúra, amelyik a kamaszkor folyamán alakul ki, és attól kezdve valamiféle transzcendentális egységként szolgál, tudniillik mintegy meghatározza azt, ahogyan a későbbi életlélmények beépülnek a személyiségbe. Következésképpen ebben az elméletben az identitás nem változik, hiszen éppen ilyenként van meghatározva.

Az eriksoni megközelítés a politikatudomány számára is fontossá vált, mégpedig főképpen a politikai szocializációról szóló irodalomban (például Jennings–Niemi, 1981). Eszerint a politikai szocializációnak van egy kitüntetett időszaka, a 15 és 25 éves kor közötti életszakasz. A pártokkal és politikai álláspontokkal való identifikáció, azonosulás ettől kezdve tartós lesz, esetleg az élet végéig is kitart. Ez valóban eriksoni politikai identitás, hiszen stabil a hosszú évtizedek változásai közepette.

A másik véget a szociális identitás paradigmájához köthető. Henri Tajfel (például 1981) és John C. Turner (például 1975) a társadalmi identitást csoporthoz kötöttnek tekinti. Szerintük az identitás együtt változik a csoporttal, amelyhez az egyén tartozik, és mivel mindenki több csoporthoz is tartozik egy időben, ezért az identitása sokkal inkább szituációhoz és időponthoz kötött, mint hogy stabil volna. Az identitásváltozás tehát magától értetődő jelenség, hiszen harmonizál a szituációk és az éppen fontos csoport karakterével, ennek megváltozásával.

Tajfel (1972: 292.) azt is leszögezte, hogy a szociális identitásnak három összetevője van: kognitív, értékelő és érzelmi. Mindhárom komponens két-két dimenzióban is hatással van a csoporttagra – az egyik dimenzió az egyénnel van kapcsolatban, a másik a világgal:

- A kognitív összetevő egyszerűen abban áll, hogy az egyén tudja azt, hogy melyik csoporthoz tartozik; a másik dimenzió szerint az egyén arról is tud, hogy a csoportja mit tekint a világban tudásra érdemesnek, s hogy ezekről milyen tudásokkal rendelkezik. Az identitásunk tehát tudást nyújt sajátmagunkról és a világról, amelyben élünk.
- Az értékelő komponens egyik dimenziója arra irányul, hogy a csoporttag a saját csoportját, az ingroupot értékesebbnek tartja, mint a többi csoportot, az outgroupot. A másik dimenzió megint azt foglalja magába, hogy a csoporttag általában is elsajátítja a csoportjának a világ dolgaival kapcsolatos értékeléseit, tehát azt tartja értékesnek és elítélendőnek, amit a csoportja. Az értékelő komponens fontos velejárója, hogy amennyiben valamiben a saját csoport alulmarad egy másikkal szemben, akkor a csoport és a csoporttag igyekszik olyan területeket találni, ahol az ingroup mégis értékesebb az outgroupnál.
- Végül, az érzelmi összetevő magába foglalja az egyén emocionális kötődését a csoporthoz és negatív érzelmeket a más csoportokat illetően, továbbá azt, hogy az egyén általában is átveszi a csoportja érzelmi viszonyulásait a világ fontos dolgaihoz.

A szociális identitás-paradigma szintén rendelkezik politikatudományi relevanciával (például Huddy, 2013).¹ A politikai identitás nem más, mint a politikai relevanciával bíró szociális identitás. Eszerint a csoport tudással, értékelésekkel és érzelmekkel bír a politikusokról, politikai ügyekről, a politikai múlttól, jelenről és jövőről stb., s az egyén ezeket követi, a magáévá teszi és átérzi.

A szociális identitás paradigmájának a fogyatékosága az, hogy kizárólag tartalmakra összpontosít: a kognitív, értékelő és emocionális jelentésekre és beállítódásokra, amelyek valahol a tudatban székelnek. Mintha tehát a csoporthoz csatlakozással minden eldőlné; ami később történik, már nem változtat az egyes komponensek tartalmán: az egyén tudattartalmi (kognitív, értékelési és érzelmi) együtt mozognak a csoportéval. Még az érzelmek is, hiszen az érzelmekutatások főárama (Hochschild, 1984; Illouz, 1997) szerint az érzelmek is kulturálisan konstruáltak, tehát végül is tudattartalmak.

Schegloff (1992) arra hívja fel a figyelmet, hogy a tartalmak valójában nem többek, mint a folyamányai és kísérői interakcióknak és szokásszerű procedúráknak. Az egyén újabb és újabb helyzetekbe kerül, s ezekben nem csak alkalmazza a korábban a csoporttól elsajátított tudásokat, értékeléseket és érzelmi viszonyulásokat, hanem a körülményekkel való interakciókban ezeket folyamatosan módosítja is. Különösen igaz ez interszubjektív szituációkban, mint amilyen a nagygyűlés. Ennélfogva a politikai identitás problémáját összetettebbé szükséges tenni, mégpedig ehelyütt azáltal, hogy összekapcsoljuk a Garfinkel, Goffman és Mead által kidolgozott interakcionista megközelítéssel. Az interakcionista megközelítés mindhárom komponenst érinti: nem szilárd tartalmak tehát, hanem folyamatos alku zajlik a politikai tudással, a hitekkel, normákkal és érzésekkel kapcsolatban az egyén és a környezete, benne a saját csoportja között.

Tömeg, közösség és vezér

A szociológiában először Gabriel Tarde (1901) figyelt fel az emberek fizikai elhelyezkedésének fontosságára. Megkülönböztette egymástól a szétszórt tömeget, amelyet *public*-nak nevezett, és a fizikailag együtt levő tömeget, amelyet *foule*-nak. A későbbiekben a társadalomtudományok szinte kizárólag a *public*-kal foglalkoztak, például a közvélemény (*public opinion*) és a nyilvánosság (*public sphere*) címszava alatt; a fizikailag együtt levő embercsoport, ma ezt értjük tömeg alatt, csak ritkán jelent meg a kutatás tárgyaként, a tömeg még a szociálpszichológiában is csak marginális érdeklődésre tarthatott számot.² Ráadásul a tömeget sokszor azonosították a csőcselékkel, a tömegviselkedést pedig a pánik szituációkban mutatott tömegmozgásokkal, amikor az emberek mintha elveszítenék a fejüket és kivetkőznének magukból.

Nemrégiben néhány tényező arra készítette a kutatókat, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítsanak a tömegnek és a tömegviselkedésnek. A William Sewell (1996) által kidolgozott és a történetírásban is alkalmazott (Berezin, 2009) esemény-paradigma azt hangsúlyozza például a Bastille ostromával kapcsolatban, hogy akár egy-egy esemény is történelemformáló lehet, nemcsak a „mélyben” araszoló társadalmi és strukturális folyamatok. Nem kielégítő az eseményeket a mélybeli folyamatok felszíni kisülésévé degradálni, ráadásul – továbbvive a képet – az ilyen kisülésekkor sem lehet tudni, hogy a szikrák merre is pattannak, és mi mást gyújtanak fel.³

A szociális identitás iskolájának egyik újabb keletű iránya fontos kiindulópontokat jelölt ki a tömeg viselkedésének vizsgálatában. A kutatások szerint a tömegre csak az esetek kisebb részében jellemző a pánik típus, a tömegben jobbra fennmaradnak a bevett viselkedési és morális szabályok. Ennek értelmezésére Stephen Reicher (2011) bevezette a fizikai és pszichológiai tömeg közötti megkülönböztetést. Például egy távolsági busz utasai jobbra fizikai tömeget alkotnak, ami megmutatkozik a viselkedésükön is: nem igen elegyednek szóba egymással, magukba zárkózva ülik végig az utat. Ha azonban a busszal valamilyen kisebb baleset történik, akkor a fizikai tömegből pszichológiai tömeg lesz, ugyanis annak a tudatában kezdenek viselkedni, hogy van valamiféle közös gondjuk, az együttlétüknek van valamilyen közös értelme és célja. Ilyenkor egymás felé fordulnak mind szó szerinti, mind pedig átvitt értelemben, bizonyos határokon belül segítenek egymáson stb., igyekeznek hozzájárulni ahhoz, hogy mindenki ép bőrrel jusson el úti céljához.

Könnyű belátni, hogy a politikai nagygyűlés a pszichológiai tömeg kategóriájába tartozik, hiszen a résztvevők szándékosan vannak jelen a rendezvényen, nagyon is látják az együttlétük értelmét és célját; ki akarják fejezni, performálni akarják a maguk összetartozását a többi jelenlévővel és a felszólaló szónokokkal, vagy azok némelyikével. A politikai nagygyűlésre tehát biztosan nem igaz a Gustave Le Bon (1895 és 1910) által feltételezett identitásvesztés, egyéni felelőtlenség és irracionalitás, ezért helytelen azt feltételezni, hogy ha egy kisebb konspirációs csoport elkezd valamit skandálni a tömegben, akkor a többiek nem képesek ellenállni nekik és belesodrónak a kiabálásba.

A tömegek fontos szerepet játszanak a politikai *közösségek* számára. Mivel a nagygyűléseket a média, például az adott közösség (online) médiája közvetíti, vagy legalábbis megemlékezik róluk, ezért a tömeg mintegy reprezentálja a szélesebb politikai közösséget a nézők számára, de a jelen nem volt csoporttagok számára is. A tömeg így változtatja az elképzelt politikai közösséget (Anderson, 1983) effektív közösséggé a résztvevők és a nézők számára is. Már csak ezért sem mindegy az, hogy egy-egy tömegrendezvény hogyan sikerül, mi zajlik ott, milyen a tömegen belüli, illetve a tömeg és politikai vezetők közötti interakciók minősége; ez az élmény mély hatást gyakorolhat a politikai kö-

zösség egészének identitására. Nem véletlen, hogy a politikusok és a szervezők, de a résztvevők is milyen gonddal hoznak döntést az időre, a helyre és a szereplő személyekre, ezek sorrendjére nézve.

A politikusok, a politikai *vezérek* különleges fontossággal bírnak a politikai közösségek számára általában, és a rendezvények résztvevőire nézve különösen. A szociális identitás-iskola egyik fontos alakja, Michael Hogg (2001) szerint minden csoportnak és közösségnek van egy-egy prototípusa. Ez néha képzelt személy, néha azonban valóságos. A prototípus hordozza és testesíti meg az adott csoport tipikus vonásait. Különösen a politikai közösségekben és főként a mediatisáltság és a prezidencializálódás (Pakulski–Körösényi, 2012) közepette, a politikai vezető szokott lenni az adott közösség prototípusa. A tagok kognitíve és viselkedésükben idomulnak a prototípushoz, vagyis a vezérhez, ami nagy befolyást és hatalmat kölcsönöz a politikusnak a csoport fölött.

A politikai nagygyűlés különösen jó alkalom arra, hogy a vezér megmutatkozzék a hívei előtt és elvégezze a prototípus voltából eredő feladatokat, ki-elégítse a közösség ebbéli szükségleteit. Nem véletlen, hogy a nagygyűlések általában a legfőbb vezető szónoklatával szoktak végződni, hiszen ez nyújtja a végső foglalatát a közösség kognitív, értékelő és érzelmi állapotának. Ennek folyamányaként az utolsó szónokról általában is az a résztvevők feltételezése, hogy ő a legfőbb vezér, s hogy képes lesz teljesíteni a tömegnek az identitással kapcsolatos kívánságait.

Hogg (2001) kidolgozza annak a változatait is, mi történhet, amikor egy vezető prototípus szerepe megkérdőjeleződik. Ilyenkor a regnáló vezér három stratégiát követhet: megpróbálhatja megerősíteni a régi prototípust, a prototípus régi tartalmait; pellengérré állíthatja, vagyis megfeddheti vagy kinevetetheti a deviánsokat, a trónkövetelőket; és démonizálhatja az outgroupot. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy hogyan érvényesültek ezek a stratégiák a Műegyetem előtti nagygyűlésen.

Érzelmek

Jóllehet Tajfel említette az érzelmek fontosságát az identitás létrejöttében és alakulásában, tulajdonképpen mindmáig nem igen történt reakció erre a megjegyzésre. Ennek talán az az oka, hogy a legutóbbi időkig a *rational choice* uralkodott a politikatudományban, a kognitívizmus pedig a pszichológiában. Újabban például a témánkhoz közel eső mozgalom- és tiltakozáskutatásban megjelent az érzelmek fontossága (Goodwin et al., 2001; Goodwin–Jasper, 2004; Flam–King, 2005), ugyanakkor a szerzők alig lépnek túl a kognitív aspektuson: az interjúkban elmondottakra és a résztvevők írott visszaemlékezéseire kor-

látozzák a források körét (Davis–Boles, 2003; Yang, 2005; Routledge, 2008). Kétségtelen, hogy nem könnyű mérni és a főáramú szociológia és politikatudomány számára is elfogadható szabotossággal leírni az érzelmi történéseket, ráadásul az érzelmekutatások már említett konstruktivista iskolája szerint az érzelmekek amúgy is kulturálisan meghatározottak (Hochschild, 1983; Illouz, 1997),⁴ következésképpen elég az egyéni rekonstrukciókban található szimbólumokat és diskurzusokat venni számításba.

Van azonban mód arra, hogy az érzelmekek mérjünk, és pedig a laboratóriumokon kívül is. Már Randall Collins (2004) is utal erre akkor, amikor az érzelmi összehangolódás jeleit veszi számba. Schegloff (1999 és Sacks–Schegloff–Jefferson, 1974) és a konverzáció-iskola segítséget nyújt ebben, amiképpen a Schweingruber és McPhail (1999) által kidolgozott rögzítési módszer is. Ezekre támaszkodik a jelen kutatás.

Az érzelmekeknek a kogníciókkal és értékelésekkel összekapcsolódó,⁵ ugyanakkor önálló törvényszerűségekkel is rendelkező dinamikája van egy-egy esemény-sorban. Thomas Scheff (például 1990 és 2004) a sikertelen interakciók érzelmi dinamikájáról ír, s a Mesterházy-incidens aligha tekinthető másnak. Akkor sikertelen egy interakció, ha a felek nem képesek összehangolódni, az egyik elutasítja a másikat, nem képes észrevenni azt, hogy mit vár tőle. Az elutasítás sértődéshez és frusztrációhoz vezet a másokban, ami a helyzet romlása folytán előbb szégyenbe fordul, majd haragba, különösen, amennyiben a felek nem képesek megbeszélni a helyzetet. Egy nagygyűlés esetében a feszültség megbeszélése olyan módon történhetne, hogy a szónok nyílt vagy legalább érzékelhető erőfeszítést tesz a tömeg igényeinek a kielégítésére, még ha ehhez improvizálnia is kell. Ha azonban ez nem történik meg, akkor az elutasítás–frusztráció–szégyen–harag kumulatív spirálja egyre gyűrűzik, eladdig, míg végül dühkitöréshez vezet. Pontosan ez történt a baloldali demonstráción, s a dolgot annak a mozzanatait kívánja bemutatni.

A BALOLDAL HELYZETE MAGYARORSZÁGON, 2013 OKTÓBERÉBEN

A 2013. október 23-i rendezvények tulajdonképpen a félév múlva sorra került országgyűlési választások kampányindítóiként is felfoghatók, s az adott időszakban is így tekintettek rájuk a fő politikai erők. A közvélemény-kutatások szerint a kormánypártok álltak nyeresre, ugyanakkor még mindig kísértett a jobboldalon, illetve reményt adhatott a baloldalon 2002 emléke, amikor a választási eredmények végül meghazudolták az előrejelzéseket.

A baloldal⁶ ekkor többszörösen megosztott. Jóllehet számos párt és mozgalom tartozott a baloldali táborba, a politikai együttműködés felettébb nehe-

zen működött közöttük. Az október 23-a előtti egy év már a 2014-es választásokra való felkészülés és koalíciókötések jegyében telt.

- A legnagyobb támogatottsággal és szervezettséggel a Mesterházy Attila vezette MSZP rendelkezett.⁷
- 2012. október 23-án, tehát a vizsgált nagygyűlés előtt pontosan egy évvel hirdette meg programját Bajnai Gordon, aki az egész baloldalt és a kiábrándult jobboldaliakat is az ernyője alá vonó tömörülés vezetője akart lenni. Amikor ebben kudarcot vallott, önálló pártot alapított, Együtt 2014 néven.
- Ehhez a párthoz csatlakozott az LMP-ből kivált Párbeszéd Magyarországiért párt.

A három szervezet 2013 augusztusában úgy döntött, hogy a következő választásokon közös listával indulnak. A megállapodást 2013. október 22-én, tehát a vizsgált nagygyűlés előtti napon írták alá. A megállapodásból kimaradt azonban számos kisebb szervezet, amelyek némelyikét országosan ismert és a saját köreiben nagyon tisztelt és szeretett politikus vezetett. Ezek a szervezetek és politikusok rossz néven vették a három párt koalíciókötését.

Jóllehet ritkán vált explicitté, félig-meddig világos volt, hogy a három párt, amelyet a rövidség kedvéért listabaloldalnak nevezek, úgy gondolta, hogy a szavazók majd annak ellenére az ő közös listájukra és jelöltjeikre fognak szavazni, hogy a saját baloldali szervezetük esetleg kimaradt az összefogásból. A három párton túli szervezetek, amelyeket röviden kizárt baloldalnak fogok nevezni, azonban úgy gondolták, hogy az összefogásnak az az értelmezése fogadható csak el, amelybe beletartozik az ő listán való szerepeltetésük is. Mindkét csoport használta tehát akkor már hónapok óta az összefogás kifejezést a baloldal teendőinek a megjelölésére, de mást és mást értettek alatta.

Ebben a politikai helyzetben hívták a politikusok és szervezeteik, valamint ösztökölték a baloldali médiumok a szimpatizánsokat a Műegyetem előtti rendezvényre. A demonstráción a listabaloldal mindhárom pártjának egy-egy vezetője felszólalt, és beszédet mondott négy politikus a kizárt baloldaltól – a kívülálló akár azt is feltételezhette, hogy megtörtént a békekötés a baloldalon, s ennek a részleteiről hall majd a közönség. A következő politikusok léptek színpadra, mégpedig a következő sorrendben:

1. Bajnai Gordon,
2. Ungár Klára,
3. Bokros Lajos,
4. Kuncze Gábor,
5. Gyurcsány Ferenc,
6. Fodor Gábor,
7. Szabó Tímea,
8. Mesterházy Attila.

A MÓDSZER ÉS AZ ADATOK

Az identitásváltás leírása céljából az elemzés az identitás mindhárom összetevőjének a dinamikáját vizsgálja. A három komponens csak analitikusan választható szét, mert egyébként egymással interakcióban mozognak. Ez egyben azzal is jár, hogy ugyanazok a szónoki fordulatok egyszerre tartozhatnak a kognitív, az értékelő vagy az érzelmi összetevőhöz. Minthogy az identitás a csoporthoz tartozást, és egy másik csoporttal való szembenállást foglal magába, ezért minden egyes komponensnek van egy az ingroupra irányuló, ezért pozitív tartalma, és egy az outgroupra irányuló, tehát negatív tartalma. Az ingroup a baloldali politikai közösség, az outgroup a jobboldal, vagyis a Fidesz, a kormány, és főként a miniszterelnök.

A kutatás adatainak egy része az elhangzott szónoklatokból ered, más része a tömeg reakcióiból. Az előző azt foglalja magába, hogy milyen kognitív, értékelő és érzelmi témákkal, szöveges eszközökkel álltak elő a megszólaló politikusok, milyen tartalmakat kínáltak fel a közönségnek. Egy-egy nagygyűlésen a tömeg ritkán beszél érthetően, ugyanakkor kiad különféle hangokat, amelyek vagy vokalizációk, vagy manipulációk,⁸ tehát vagy kiáltások, füttyök, skandalások, felmordulások és nevetések, vagy tapsok és szinkronizált tapsok. Az elemzéshez ezeket a hangokat kell mérni a hosszuk és az erősségük szerint, valamint azt kell figyelni, hogy milyen gyorsan követik a szónoki fordulatokat, milyen élénken reagálnak a hatásszünetekre, stb.

Mivel a közönség gyakorlatilag ezen az egyetlen módon képes kifejezni a gondolatait, értékeléseit és érzelmeit, ezért mindhárom komponens interakciós aspektusát a tömeg részéről ezen mérjük. Nemcsak azért tehetjük ezt meg, mert a három komponens így valóban összefonódik egymással, hanem azért is, mert a nagygyűlésnek, mint kommunikációs műfajnak ez a természetes velejárója, s láthatólag a közönséget ez a szétválaszthatatlanság nem zavarja, nem kedvetleníti el; beéri azzal, hogy ilyen módon nyilvánítson véleményt, értékeljen és fejezze ki érzelmeit.

Általában könnyű eldönteni azt, hogy a beszéd közben felhangzó tömegreakció, például taps, fütty vagy zúgás a szónokot minősíti-e, avagy a szónok beszédében éppen megemlített személyt vagy jelenséget. A tapsok mindig pozitív viszonyulást fejeznek ki, újabban jobbra a füttyök is, ugyanakkor amennyiben a fütty vagy a felzúdulás egy vélhetően az outgrouphoz tartozó személy vagy tény említését követi, akkor negatívnak tekintendő.

A *kognitív összetevők* feltérképezéséhez olyan szónoki szöveghelyeket kerestem, amelyek a saját csoporthoz tartozásról szóló tudást valamint a más csoporttól való elkülönülésről, és az ingroup számára fontos dolgokról szóló tudást tartalmazták. Mindezek közül azok a fordulatok igényelnek külön figyelmet, amelyekre a közönség hosszan reagál.

Hasonlóképpen: az értékelő komponensek regisztrálása végett a beszédeknek a saját csoportra és az ellenfélre vonatkozó értékeléseit, minősítéseit kell számba venni, különösen azokat, amelyekre a tömeg élénken reagált. Ezek arra vonatkoznak, hogy melyek a baloldal értékes tulajdonságai, és mely tulajdonságok miatt elítélendő a külső csoport.

Elfogadva Collins (2004) felfogását, az érzelmi komponenst az összetartozás, az összehangolódás jeleinek összegyűjtésével mértem. Collins szerint a nagygyűlésből eredő érzelmi energia fő forrása a résztvevők egymásközi és szónokokkal történő összehangolódása, szinkronizálódása. Amennyiben tehát vizsgáljuk az összehangolódás és szinkronizálódás jeleit a közönségben, illetve a közönség és a szónokok közt, akkor képet kapunk az aktuális identitás érzelmi komponensének az alakulásáról.

Ez a legkevésbé kézenfekvő terület, ezért itt szükséges kibontani néhány részletet.

- A közönség hangadásainak *gyakorisága* mutatja azt, hogy a tömeg milyen mértékben követi figyelemmel, fogadja tetszéssel a szónoklatot.
- Értelemszerűen a *hosszabb* reakciók nagyobb tetszésre utalnak.
- Jelentőséggel bír a tömeg reakciójának *gyorsasága*. Ha a reakció kevesebb, mint egy másodpercen belül kezdődik, akkor a szónokkal való összehangoltság erősnek mondható, míg a hosszabb, különösen a két másodpercnél hosszabb szünet alacsonyabb fokú érzelmi összehangolódást jelez, hiszen itt a közönségnek előbb meg kell értenie azt, hogy a szónok reakciót vár tőle.
- A tömeg nem csak reaktív lehet, hanem *kezdeményező* is. Ezek nagyon fontos mozzanatok.
 - Egyik típusuk az, amikor a tömeg nem hagyja abba a tapsot, füttyülést vagy más hangadást, még azt követően sem, hogy a szónok újra beszélni kezdett.
 - Egy másik típus, amikor a tömeg a szónoktól függetlenül kezd el skandalálni valamit, valamilyen egyszerűbb szöveget, szót, kifejezést.
 - Mindkét esetben a hangadás irányulhat a szónokra, de célozhatja azt is, hogy a tömeg mintegy saját magával kommunikál egy ideig.
- A szónok és a tömeg közötti *beszélőváltás (turn-taking)* akkor igazán harmonikus, tehát akkor jelzi az összehangoltságot, ha a szónok is a megfelelő módon és gyorsasággal veszi át a szót a közönségtől. A szónoknak reagálnia kell a tömeg megnyilvánulásaira, különben a közönség elutasítottnak érezheti magát.

A feldolgozott adatoknak két *forrásuk* volt:

- A baloldali ATV élő adásban közvetítette a rendezvényt, s a felvétel máig is elérhető a Youtube-on.⁹ Az ATV – a tömegmédiák szokásához híven – a beszédekre összpontosított, ezért a tömeg reakciói kevésbé vagy legalábbis esetlegesen hallhatók és láthatók a felvételen.

– Csillag Ádám, aki rendszeresen rögzít politikai eseményeket, a tömeg belsejében készítette felvételeit, amelyek szintén letölthetők a Youtube-ról.¹⁰ Kétségtelen, hogy csak az újságírók közvetlenül körülvevő hangokat halljuk, és résztvevőket látjuk, de ezek a felvételek mégis jól kiegészítik és pontosabbá teszik az ATV anyagát.

EREDMÉNYEK

Előbb a szónoklatok elemzésének eredményei következnek, majd a közönség és a politikusok közötti interakció adatai, mégpedig a *Függelék*ben található táblázatok alapján.

A beszédek

A beszédek kognitív tartalma

A *Függelék*ben található 1. táblázat adatai jelzik, hogy a szónokok felettébb vegyes képet festettek a baloldalról. Minden politikus használta a „demokrata” és a „szabadságszerető” jelzőt, és mindegyik a baloldalt nevezte meg „többségként”. A többi jellemzés azonban szerfelett széttartó volt, Gyurcsány Ferenc még a demokratikus jelleget is megkérdőjelezte akkor, amikor a listabaloldal által kötött megállapodást említette.

A széttartó formulák egy része kibékíthető egymással. A tábor lehet olyan széles, hogy magába foglaljon „szocialistákat, liberálisokat, konzervatívokat és zöldeket” (Bokros, Fodor) és olyanokat, akik „bizonytalanok” és „félrevezettek” (Bajnai), de „a nemzethez tartoznak” (Fodor). Ez éppenséggel megerősíti azt, hogy ezen az oldalon nem érvényesül az „egyformaság” (Szabó), mert mindenki „egyéniség” (Ungár).

A többi jellemzés és minősítő állítás azonban összebékíthetetlen. A baloldal „győzni fog” (Bajnai és Ungár), de „lehet, hogy veszít” (Kuncze, Gyurcsány, Fodor). „Kormányt fog váltani” és „jó kormányzást” vezet be (Bajnai), de „alkalmatlan a társadalmi megrendelés teljesítésére” (Kuncze), „elveszítette a bizalmat”, „gyengén teljesít” (Fodor). „Erős” (Bajnai, Mesterházy), de „vesztes” (Gyurcsány). A baloldali polgárok „hősök” (Szabó, Mesterházy), ők „a ma forradalmárai” (Szabó), „készek a harcra”, ugyanakkor „belenyugvás” és „kishitőség” jellemző rájuk, „le kell győzniük saját magukat” (Gyurcsány).

A kognitív témák egy további csoportja a baloldalon hiányzó dolgok megnevezéséből áll. „A demokratikus ellenzék teljes és feltétel nélküli összefogása” (Bokros, Kuncze, Gyurcsány, Fodor) hiányzik és az egyetlen vezető (Kuncze, Gyurcsány). Kétségtelen, hogy Kuncze és Gyurcsány a negatív minősítéseket néha nem a baloldal egészére értette, hanem a listabaloldalra, de mivel

sosem mondtak neveket, még pártneveket sem, ráadásul sokszor többes szám első személyt használtak, ezért a különbségtétel nem volt tiszta.

A 2. táblázat a szónokok által a jobboldalra használt minősítéseket tartalmazza. Szinte mindig Orbán Viktor volt a célpont, az, ahogyan kormányoz, ennél jóval ritkábban a Fidesz. Sem a KDNP, sem a Jobbik nem kapott említést a beszédekben.

A beszédek jobboldalról festett képe teljesen koherens, egyetlen eltérést leszámítva. Kuncze Gábor a jobboldali szavazókat atyáskodó vezérre igényt tartó politikai kiskorúaknak minősítette, míg például Fodor Gábor hangsúlyozta, hogy a jobboldali állampolgárok is a nemzethez tartoznak. A szinte teljesen konzisztens leírásokat, főként a miniszterelnök nevét, a közönség egyöntetű zúgással és nevetéssel fogadta.

Az első négy táblázat jelzi a kognitív dinamikát. A 4. táblázatból láthatjuk, hogy a baloldalon belüli konfliktusokat nem említi az első két beszéd, a következő négyben jelentős súllyal jelenik meg a téma, míg az utolsó kettőben a háttérbe szorul.

- Bajnai Gordon említi ugyan, hogy a közelmúlt történései csalódást okozhattak, de nem részletezi a kérdést.
- Ungár Klára nem veti fel a témát.
- Bokros Lajos csak a beszéd legvégén utal az összefogás hiányára és szükségességére, és hosszú tapsokat kap reakcióként.
- Kuncze Gábor teljesen új szerkezetű beszéddel áll elő. Az első három szónok a szokásos struktúrát követte: előbb a kedvezőtlen jelenről beszélt meglehetősen hosszán, majd buzdított a baloldalt támogató szavazásra. Kuncze ezzel szemben a beszéd 70%-át a táboron belüli konfliktusnak szentelte, és annak a kérdésnek, hogyan kellene túllépni a szűk összefogáson.
- Gyurcsány Ferenc a Kuncze által megkezdett úton folytatta, és ezáltal is egy időre a baloldal megosztottsága vált a fő témává.
- Fodor Gábor arányosabb beszédet tartott, de ő sem állította, hogy pusztán az állampolgárokkal való összefogás elegendő lenne.
- Szabó Tímea a listabaloldal politikusa, s ekként közvetlenül a baloldali állampolgárokhoz fordult.
- Végül, Mesterházy Attila láthatólag nem akart a baloldali konfliktussal foglalkozni, inkább az ország helyzetével és az állampolgárokkal való összefogással, de a beszéd vége felé mégis röviden, nevek és pártok említése nélkül, visszautalt Gyurcsány Ferenc támadására. A válasza gyenge és nem specifikus, nevek híján csak az „önzés” motívumának a használata emlékeztethette a közönséget arra, kiről is beszél voltaképpen.

A kognitív tartalmakat illetően tehát összességében azt mondhatjuk, hogy nem volt könnyű dolga annak a szimpatizánsnak, aki a szónokoktól akarta megtudni, mit jelent baloldalinak lenni 2013. október 23-án Magyarországon.

A politikusok nagyon széttartó üzeneteket fogalmaztak meg ezzel kapcsolatban. Egy darabig még legalább az outgroup világos volt, tudniillik, hogy ez Orbán Viktorból és a kormányoldalból áll, ám Kuncze Gábor és Gyurcsány Ferenc beszédében hirtelen a listabaloldal jelent meg új outgroupként, mégpedig súlyos vádak és minősítések közepette.

Értékelő komponens

Az 1. táblázat tartalmazza a szónokok értékelő kijelentéseit is, az 5. táblázat pedig ezeknek a súlyát a beszédekben belül a szavak számát véve alapul.

Újra azt látjuk, hogy a jobboldal negatív értékelése markánsan jelen van a beszédekben. A miniszterelnök és a Fidesz fenyegető tényezők, rossz kormányzásukkal lerombolják az országot, megfélemlítik az embereket, lopnak, csalnak és hazudnak, reménytelenségbe taszítják a polgárokat stb. A jobboldal tehát egyértelműen értéktelen, ép erkölcsi érzékű ember nem azonosulhat vele.

A baloldallal kapcsolatban nehezebb gazdag értékeléseket kiolvasni a beszédekből. A szabadság és a tolerancia látszik az egyedüli közös értékeknek. Bár a szónokok gyakran szólítják meg a közönséget „Demokraták!” felkiáltással, még ez sem általában érvényes a baloldalra, hiszen Gyurcsány Ferenc szerint a listabaloldal nem demokratikusan járt el a koalíciókötéskor, nem követték a demokratikus választók akaratát.

Nemcsak a kognitív, hanem az értékelő állítások sem álltak tehát össze koherens képpé, a baloldali identitás egységes értékelő összetevőjévé. Főként Gyurcsány Ferenc hozakodott elő gazdag szókinccsel a baloldal minősítésére: kishitű, önző, belenyugvó, defetista, nem nagyvonalú, nem kompromisszum kész. Kuncze Gábor ezt még kiegészíti azzal, hogy a baloldal elárulja a szabadság ügyét, a honfitársait.

Gyurcsány Ferenc ugyanakkor világos értékelést ad a listabaloldalon kívül állókról, mégpedig részben úgy, hogy saját magáról beszél. Ő és a pártja „erkölcsös és nem politikus”, „egyenes”, „nem köt kompromisszumot a jobboldallal”, „kész a harcra”, „önfeláldozó” és „szenvédélyes”. Csupa pozitív értékelés, mely alighanem egy új ingroupot, egy új baloldali identitást épít fel akarva-akaratlan, szemben a listabaloldallal, mely az új outgroup lenne.

A beszédek érzelmi tartalma

Jóllehet a beszédekben megnevezett érzelmek kisebb jelentőséggel bírnak a nagygyűlésen az együttléttel által generált érzelmeknél, ezeket is érdemes röviden összefoglalni.

Az 1. táblázatban látjuk a szónokok által említett érzelmeket; néhány többüknél megjelenik, számos esetben azonban inkább az egyet nem értés uralkodik.

Minden politikus úgy gondolja, hogy „az ország tele van félelemmel” és „reménytelenséggel”, és egyetértenek abban, hogy a baloldaliak, talán a ma-

gyarok általában is, „szabadságszerető” emberek. Ezeken túl azonban nincsen egyetértés. Néhányan azt gondolják, hogy a baloldaliak „nem félnek” (Bokros), „ők a reménytelenség elleni forradalmárok” (Szabó, Mesterházy), ugyanakkor egyben „kishitűek” (Mesterházy), „csalódottak” (Bajnai), elborítják őket a mindennapi gondok (Mesterházy). Pedig a baloldaliaknak nem szabad „siránkozni” a helyzeten (Kuncze), hanem „optimistának” és „eltökéltnek” kell lenniük (Mesterházy), mert „tele vannak erővel” (Mesterházy) és „büszkéek lehetnek magukra” (Mesterházy). Mégis, a baloldalon belüli széthúzás vereséggel fenyeget, amiért a „szégyen” majd a baloldalt terheli (Kuncze, Gyurcsány), mely ez idő szerint „külön sírhelyért küzd a közös temetőben” (Kuncze).

A listabaloldal és a kizárt baloldal politikusai eltérő érzelmi stratégiát követtek a beszédekben. Az előbbieket főként a kormányoldal által létrehozott riasztó helyzetet ecsetelték és a baloldal érzelmi képességét arra, hogy a jövőt szebbé tegye. Kuncze és Gyurcsány nem részletezte a jelen szenvedéseit, hanem a baloldal, főként a listabaloldal hibáit okozó érzelmekre összpontosított: a kishitűsége, az önzésre, az egyéni ambíciók túlzott voltára stb.

A közönség reakciói

A 3. és a 6. táblázat mutatja a közönség reakcióit.

Ami első látásra is feltűnő, az Mesterházy Attila sikertelensége. Mindössze egyetlen mondata kap pozitív visszajelzést, s ez is Orbán Viktorral foglalkozik. A beszédét végigkíséri a zajongás, időről időre felhangzik az „Összefogást!” kiáltása és skandálása.

A többi politikus sikeresebbnek bizonyult; a pozitívan fogadott beszédre szeket feltünteti a 6. táblázat.

Többször is az elnyújtott reakciók nem kis részben olyan skandalásokból állnak, amelyek félig-meddig függetlenek a szónoklattól. Például Bajnai Gordon „együtt megcsináljuk” mondatából a közönség az „Együtt” szót kapja fel és skandálja sokáig, ez ugyanis Bajnai pártjának a neve is egyben. Ugyanez történik Szabó Tímea beszéde alatt is. Máskor a miniszterelnök említésére kialakuló „Orbán, takarodj!” skandalás nyújtja el a reakciót Ungár Klára és Gyurcsány Ferenc beszéde közben. Végül, az „Összefogást!” ismételtetése játszik hasonló szerepet már Bokros Lajosnál is. Az „Összefogást!” Mesterházy Attila beszéde alatt olyannyira független a szónoktól, hogy éppenséggel vele szemben skandálja a tömeg.

Külön említésre méltó Gyurcsány Ferenc és Fodor Gábor, mert ők néhány ponton párbeszédet folytatnak a közönséggel. Gyurcsány Ferenc többször is kérdést tesz fel és bevárja a tömeg válaszát, máskor a tömeg bekiabálására („Orbán, takarodj!”) reagál a beszédben.

Összességében a közönség lelkesen reagált a jobboldallal, főként az Orbán Viktorral kapcsolatos minden kritikára. Ugyanakkor nem keltette fel az érdeklődését a beszédeknek a szomorú helyzetre vonatkozó része, mintha a leírás a bűnösök megnevezése nélkül nem lett volna érdekes. Amivel a miniszterelnök bírálata mellett sikert lehetett elérni, az az összefogás szó említése, továbbá az Együtt neve. Az erős baloldalra és a fényesebb jövőre tett utalások keltettek némi lelkesedést, de a tömeg főként akkor jött lázba, amikor együtt skandalizált valamit, főképp az „Összefogást!”.

A dinamika figyelemreméltó.

- Bajnai az első szónok, és a 3. táblázat adatai szerint ő részesül a leghosszabbban tartó pozitív reakcióban. Fontos tény, hogy bár a szónoklat elején a tömegben megszólal az „Összefogást!” skandalása, követők nem akadnak, és azonnal elnyomja az „Együtt!” ismételtetése.
- Ungár Klára csak Orbán Viktor bírálatával arat sikert, és Bokros Lajos beszéde is csak akkor kelti fel a tömeg érdeklődését, amikor megemlíti az összefogás motívumát.
- Kuncze Gábor beszéde kapja a legtöbb reakciót, és pedig azért, mert ő kezd el részletesen foglalkozni a baloldalon belüli konfliktussal. Ebből arra következtethetünk, hogy a közönség nem volt felkészülve a témára, és bár Bokros felvetette, Kuncze beszédének idejére még nem szokott hozzá. Talán azt is mondhatjuk, hogy a sűrű reakció jelzi: a közönség egyetért Kunczéval, ugyanakkor nem akarja hosszú időre megakasztani a fejtegetését, hátha valami reményt keltőt mond.
- Gyurcsány Ferenc továbbviszi a témát és ki is egészíti személyes vonatkozásokkal. Hosszan beszél a vezető kérdéséről, s ebben a tárgyban kezdeményez beszélgetést a közönséggel.
- Fodor Gábor megint az összefogás és a közös vezető igényének az említésével jut pozitív reakcióhoz.
- Szabó Tímea visszatér a Kuncze előtti szerkezethez, és azzal ér el mérsékelt sikert.
- Mesterházy Attila már alig tudja elkezdni a beszédét, mert a tömeg az „Összefogást!” skandalásával, füttyel és zúgással fogadja. A politikus úgy tesz, mintha azt hinné, az összefogás a listabaloldal és a választók közötti együttműködésre vonatkoznék: megdicséri a közönséget és gúnyolja Orbán Vikort, de a tömeg újra és újra belekezd a skandalásba.

ELEMZÉS

A dolgozat az eddigiekben végighaladt a *három identitáskomponens* dinamikáján. Láttuk, hogy a nagygyűlés alatt sajátos identitásváltás ment végbe a tömegben, elsősorban a harmadik beszéd utolsó részétől kezdve egészen odáig,

hogy végül a Mesterházy Attilával szembeni dühödt identifikációban kulminálódott. Míg tehát a rendezvény elején a közönség még nagyon pozitívan fogadta Bajnai Gordont, tehát a listabaloldal másik vezetőjét, és nem csatlakozott az „Összefogást!” skandalásához, addig Mesterházy Attila már szinte semmilyen pozitív fogadtatásban nem részesült, csak a tömeg számon kérő és szemrehányó hangjait hallhatta.

Bokrosig a tömeg elfogadóan hallgatta mind a listabaloldal, mind a kizártak beszédeit: egyetértően reagált a jobboldal elmarasztalására, és hosszan skandálta a listabaloldal egyik pártjának a nevét. Az összefogás hangoztatásával ekkor még hiába próbálkozott egy kisebb csoport. Azt mondhatjuk, hogy a szónokok és a tömeg egészen a harmadik beszéd végéig fenntartotta a közös baloldali identitást, hallgatólagosan elfogadva az új politikai helyzetet, amelyet a szűkebb megállapodás előző napi aláírása kialakított. Elfogadhatónak tűnhetett az új felállás, amelyben eszerint az egész baloldali politikai közösséget a listabaloldal politikusai fogják képviselni a választásokon és aztán az Országgyűlésben, esetleg a kormányban.

Kuncze Gábor beszédével a hangulat és az identifikáció kezdett megváltozni, hogy végül a baloldal eleinte prototípusának számító Mesterházy Attila már elutasításban részesüljön. Kuncze, Gyurcsány és Fodor éles kritikát terjesztett elő a baloldal állapotával kapcsolatban: túl szűk koalíció, vezérnélküliség és csökkenő győzelmi esélyek.

Mindhárom politikus ugyanazokat a programpontokat terjesztette elő, de Kuncze, és főleg Gyurcsány volt nagyon hatékony az új ingroup és outgroup megteremtésében, vagyis egy új politikai identitás létrehozatalában:

- Gazdag kognitív leírását adták az új ingroupnak és outgroupnak.
 - Az új baloldal olyan választási szövetség, amelyik egyesíti az állampolgárokat, a mozgalmakat és a pártokat egyaránt.
 - Az új outgroup a listabaloldal politikusaiból, tehát személyekből áll, akik nem hajlandók odafigyelni az állampolgárok akaratára.
- Az értékelő komponens regisztere szerint
 - az új ingroup értékes és nemes, mert demokratikus, hiszen odafigyel az emberekre, önfeláldozó, mentes az önzéstől, harcba kész, nem köt kompromisszumot a jobboldallal, képes vezetőt találni, és megtesz mindent az ország szolgálatára.
 - Az új outgroup kevésbé értékes, mert nem demokratikus, önző, kishitű, nem nagylelkű, és mert elárulja az értékek és a szabadság Magyarországot.
- Az érzelmek terén
 - az új ingroup szenvedélyes kötődést hoz létre, ez pedig nemcsak a kijelentések szintjén érvényesül, hanem Gyurcsány Ferenc performálja is ezt a szenvedélyt. A volt miniszterelnök még az állampolgárokra

való odafigyelés és reagálás élő voltát is felmutatja és reprezentálja akkor, amikor beszédbe elegyedik a közönséggel, reagál rá és lelkes válaszokat kap tőle.

- Ezzel szemben az új outgroup nem érdemli meg az érzelmi kötődést, mert csak siránkozik a kedvezőtlen honi állapotok felett ahelyett, hogy tenne is valamit ellenük, ami által szégyent hoz az egész országra. Az outgroup vezetői csak saját magukkal, a saját politikai jövőjükkel, a parlamenti sírhelyük megszerzésével vannak elfoglalva, nem az országgal, holott inkább vissza kellene vonulniuk, ha ez a feltétele a győzelemnek. Hozzátehetjük, hogy ráadásul Mesterházy Attila utóbb meg is erősítette az emberekre való oda nem figyelés gyanúját akkor, amikor nem reagált érdemben a feléje irányuló összefogás követelésekre.

Érdemes felfigyelni arra, hogy a kognitív, az értékelő és az érzelmi komponensek egyszerre, egymással szinergiában gyakorolnak hatást. Gyurcsány Ferenc nemcsak azért meggyőző, mert releváns ismereteket közöl a baloldaltól, a jobboldaltól, Magyarország állapotáról, a listabaloldaltól, vagy mert esetleg mélyrehatóan értékeli a saját táborát és a többieket, hanem azért is, mert mindent szenvedéllyel, a közönségre reagálva, azzal egyfajta párbeszédben, prompt interakcióban teszi. Hasonlóképpen: hiába mond Mesterházy Attila amúgy más beszédekben lelkesen fogadott ismereteket a honi állapotokról és éles kritikát Orbán Viktorról, mivel az érzelmi összehangolódás megteremtésére nem törekszik, mivel nem reagál a tömeg óhajára, a másik két komponens sem segíti a vele való azonosulás elérésében, a prototípusvá válásban.

A *prototípus* szerepét eljátszó igazi politikai vezér egymaga is megvalósítja a három identitás összetevőt, megtestesíti a csoportot. Tudja és deklarálja a csoportot összetartó elemeket, hirdeti az értékeket, amelyek vonzóvá teszik az összetartozást, és személyében szerethető a közösség tagjai számára.

Mint láttuk, a háttérismeretek és a nagygyűlés szerkezete, tudniillik a szónokok sorrendje, is azt volt hivatott sugallni, hogy a listabaloldal fogja keretbe az egész baloldali politikai közösséget. Bajnai Gordon volt az első szónok, Mesterházy Attila pedig az utolsó. Mesterházy utolsó helye egymagában is azt kommunikálta volna, hogy ő a tábor vezére, a rendezvény csúcspontja. Valójában sem Bajnai, sem Szabó, sem Mesterházy nem említette, hogy ki is a vezetője a baloldalnak, s a közönség éppen arról hallott aggódó fejtegetéseket Kunczétól, Gyurcsánytól és Fodortól, hogy mennyire káros a vezetőnélküliség.

Gyurcsány Ferenc ugyanakkor hordozta és megvalósította mindazt, amit Hogg (2001) alapján elvárunk a prototípusból:

- Valaha miniszterelnök volt, az MSZP elnöke, tehát ehelyütt is megvolt a lehetősége arra, hogy megerősítse a régi, hozzá kötődő prototípust, azt,

- amelyiket ő vezetett be 2004 körül a baloldalon. Ez olyan tulajdonságokat tartalmazott, mint a szenvedélyesség, élénkség, mozgékonyság, önfeláldozás, például a készség a visszalépésre a közösség érdekében.¹¹
- Pellengérré állította Bajnait és Mesterházyt, még ha nem is nevükön nevezve őket: hevesen bírálta, degradálta és kinevettette őket.
 - A démonizáció eszközeit is felhasználta, jóllehet nem a listabaloldal, hanem Orbán Viktor ellen.

Az eredményeink nem kérdőjelezik meg, hanem elmélyítik a korábbi tanulmányban levont következtetéseket a *Mesterházy-atrocitás* okairól.

A baloldali közönség a rendezvény előtti hónapokban és években, vagyis Gyurcsány Ferenc pártalapítása és Bajnai Gordon visszatérése óta végignézhetette a baloldali politikai eliten belüli vitákat és veszekedéseket. Azt is végigélhette, ahogyan létrejött a szűk koalíció augusztus óta. Egy része bizonyára örült a fejleményeknek, mások viszont ambivalensek vagy egyenesen csalódottak voltak – ahogyan erre Bajnai Gordon is utalt. Mindnyájan tudták, hogy a kizárt baloldal politikusai elégedetlenek, s alighanem azok voltak az ő híveik is.

Ilyen előzmények után hívták össze a demonstrációt, ahol az előzetes hírek szerint a politikusok majd nem fogják bírálni egymást, hanem inkább a közös dolgokra fognak összpontosítani. Az első beszédekből és ezek fogadtatásából is láttuk, hogy az esemény valóban ebben a hangulatban indult. Ám Bokrossal, majd Kunczéval az elutasítottág időlegesen szétfoszlott érzése újra feltámadhatott a közönség jelentékeny részében, minden bizonnyal azokban, akik már a legelején is az összefogást skandálták, de akkor még hiába. Kuncze nyomán azonban hirtelen kiderült, hogy azok a vezetők, akikhez sokan kötődnek, nem kapták meg a megérdemeltnek látszó státusukat, s rajtuk keresztül a híveiknek is elutasítás jutott. A hangulatot fokozhatta az élmény, hogy ilyen körülmények között immár a nagygyűlésen való részvételtől is kiderült, hogy értelmetlen. Scheff szerint a dühkitöréshez vezető spirál ezen a ponton még megállítható lett volna a helyzet megbeszélése és a sértés enyhítése révén. A tömeg azt tette, amit tömegként egyáltalán tenni tudott: minden lehető alkalmal skandálta az „Összefogást!” jelszavát és kívánságát, és valószínűleg arra az egyetlen személyre várt, aki megfelelően reagálhatott a felszólításra, vagyis Mesterházy Attilára.

Mesterházy színre lépett, de az első pillanatban világos lett, hogy nincsen a birtokában a megoldásnak, és még csak improvizálni sem volt hajlandó, hogy valamilyen ideiglenes enyhülést hozzon. Nem vette komolyan a füttyülést és a skandálást, nem volt képes megoldani a szituációt. Belekezdett a beszédjébe, de anélkül, hogy engedett volna a közönség akaratának, anélkül, hogy érdemi interakcióba és kommunikációba bocsátkozott volna a tömeggel. Végigmondta a szövegét és távozott. Utóbb azt nyilatkozta, hogy az atrocitás okán a szö-

vetség kibővítése még a korábbiaknál is kevésbé áll a szándékában, hiszen hogyan is lehetne megbízni olyan politikusokban, akik összeesküvést szőnek a társaik ellen.

Ismeretes, hogy a romló közvélemény-kutatási eredmények és más tényezők, többek között a nagygyűlésen történtek hatására hónapokkal később mégis létrejött a szélesebb koalíció a közös listával. 2014 áprilisában pedig a baloldal újra súlyos vereséget szenvedett.

KONKLÚZIÓ

A dolgozat igyekezett igazolni azt a tézist, hogy a politikai identitásnak a szociális identitás-iskola felfogásán alapuló fogalma segít jobban megérteni azt, mi megy végbe egy-egy politikai nagygyűlésen általában, és mi ment végbe a baloldal 2013. október 23-i nagygyűlésén közelebbről. Identitásváltás, identitásátalakulás zajlott le alig másfél óra alatt, jóllehet nem előzmények nélkül, de mindenképpen a konkrét interakciók hatására. A politikusok és a közönség különböző csoportjai is a maguk álláspontjának a megerősítését várták a rendezvénytől, a tágabb vagy szűkebb politikai közösség egységének, tehát egy szélesebb vagy korlátozottabb baloldali politikai identitásnak a létrejöttét, megerősödését, a közösséghez tartozás elfogadását olyanok részéről, akik addig nem vagy nem igen voltak erre hajlandók.

De, és ez a lényeg, senki sem érte el a célját. A listabaloldal nem tapasztalt sem a kizárt baloldali politikusoktól, de a közönségtől sem belenyugvást, különösen nem lelkes támogatást a koalíciós megállapodást illetően. A kizárt politikusok nem tudták rákényszeríteni a tömeg révén sem a listabaloldalra, ezen belül is főként Mesterházy Attilára a koalíció kinyitását. A tömeg pedig végképp nem tapasztalta meg, mit jelent és miért értékes a baloldali politikai közösséghez tartozni, hiszen az sem vált világossá, tulajdonképpen, kiket foglal magába ez a közösség és miért lehet hozzá érzelmileg kötődni.

A nagygyűléseknek, és talán a politikának általában szituatív jellege van. Bármilyenek legyenek is az előzetes erőviszonyok, az előzetes tudattartalmak és várakozások, a politikai folyamat olyan interakciókból áll, amelyeknek a kimenetele valamilyen mértékben mindig beláthatatlan, s amelyeknek az egyes szereplőkre gyakorolt hatása szintúgy az.

FÜGGELEK

1. táblázat. A baloldal és a baloldaliak karakterjegyei.

BÁJNAI	UNGÁR	BOKROS	KUNCE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
Demokraták néhányan csalódottak	demokraták hazafiak	félelem- nélküliek szociáldemok- raták, liberálisok, konzervatívok	demokraták a többség, de nem elegendő	veszíthet áprilisban elveszítheti a szabadság, a közírtársaság, a haladás és az európai élet ügyét	demokraták szabadságsze- retők	demokraták nem egyformák	demokraták kevesébé optimisták, mint kellene
eltökélt vagyok	többség	joguk van a szabadsághoz	nem politikai kiskortúak	a többség	liberálisok, szocialisták, konzervatívok és zöldek	demokratikus és csalásmentes választásokat akarnak	eltökélték
lecserelek a kormányt	egyéniségek	hideg fejük és forró szívük van	nem síránkozunk az állapotokon	le kell győznünk magukat	nem akarják, hogy Magyaror- szág a jobboldal gyarmata legyen	szabadabb és igazságosabb Magyarorszá- got akarnak	tele vannak erővel
jó kormányzást akarnak	gondolkodnak		rajtunk a szégyen, ha a Fidesz megint győz	rossz szokások	álvíták az ellenzéken belül	kis hősök	büszkéek lehetnek magukra
normális Magyaror- szágot akarnak	civilek		alkalmatlanok a társadalmi megrendelés teljesítésére	kishitű	egy évvel ezeelőtt bíztak az ellenzékben	a reménytelen- ség elleni forradalom hősei	hétköznapi hősök

BÁJNAI	UNGÁR	BOKROS	KUNCZE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
összefognak	egyenlők		az önérdéküket követik	veszteknek	elvesztették bizalmukat az ellenzékben	a ma forradalmárai	tele vannak félelemmel
azok is idetartoznak, akik még bizonytalanok és félrevezettek	hisznek a szabadságban		vesztesek	önzés	gyengén teljesítenek		aggódnak a számlák miatt
a jobboldali és baloldali többség	hisznek a demokráciában		lehet, hogy elárulják a szabadság, a civil értékek és a szolidaritás Magyarországot	összefogást akarnak a pártok, a mozgalmak és a támogatók között	elvesztettek egy évet		már felháborodni sem tud
magyarok	győzni fogunk		lehet, hogy elárulják a honfitársaikat	az összefogás akadályai	az áprilisi lehetséges vereség oka		belenyugszanak a feltételekbe
békeszeretők			szabadságszeretők	belenyugvó	le kell győzniük magukat		reménytelenek
velünk az erő			nem elég szeretni a szabadságot, tenni kell érte	hiányzik a nagyvonalúság			a demokratákra kell szavazni
a csendes többség				nem hajlandók a kompromisszumokra			nem ellenségei egymásnak a baloldalon

BÁJNAI	UNGÁR	BOKROS	KUNCZE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
győzni fogunk				önző			bátorságra és merészségre van szükség
				túl erősek az egyéni ambíciók			
				hibásak a vereségekben			
				szabad Magyarországot akarnak			
				egyetlen vezetőre van szükségünk			
				készek a harcra			
				szenvetélyes			
				erkölcsös			
				egyenes			
				önfeláldozó			
				szolgálja az országot			
				nem demokratikus megállapodást kötött			
				aggódik az országért			

Megjegyzés: a szónok által egyéni többször említett fordulat vastagon van szedve.

2. táblázat. A jobboldal, Orbán Viktor és a kormány jellemzői

BAINAI	UNGÁR	BOKROS	KÜNCZE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
monopolizálja az országot: Orbánország	Orbán a fordított Nagy Imre	megfélemlíti az embereket	politikai kiskorúak	Orbán Viktor hazug politikai gazember	fenygegeti a szabadságot	megfélemlíti az embereket	Orbán a felesúti Maradona
ővék a hatalom, a média, a pénz és a nyers erő	olyan, mint Ceausescu	újkommunisták	atyáskodó vezető	nem demokratikus alkotmányt készítettek	belülről gyarmatosítják Magyarországot	becsapták az embereket	megfélemlítik az embereket
mint a Titanic kapitánya	szereti Putyint	romboló kormányzás			pártnak álcázott szervezkedés	lopnak	igazságtalanság
lerombolják a gazdaságot	diktátorokkal barátkozik	elforzította a választási rendszert			ügy viselkednek, mint a megszállók	csalnak	félelmet keltenek
	lenézik és megalázzák a nőket	nem nemzeti párt			a jobboldali emberek is a nemzethez tartoznak	hazudnak	reménytelenséget okoznak
	mindenkit megaláznak	becsapják a választókat			gyengén teljesítenek	ellopják a földeket	despotizmust működtetnek
	gőgös kiskirályok	nem jobboldali párt				korrupt	fiatal demokratából Orbán öszülő despotává változott
	elvtelenek	nem demokraták					Orbán Viktor az ellenség

BAINAI	UNGÁR	BOKROS	KUNCZE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
	a koncra mennek						
	bosszúállók						
	elfoglalják az országot						
	mindenkinek diktálnak						
	megszállják az intézményeket, a kórházakat, az iskolákat						

3. táblázat. A közönség pozitív reakciói a szónokokra, másodpercben

	BAINAI	UNGÁR	BOKROS	KUNCSZE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
1	7	4	10	10	6	3	11	5
2	16	6	8	5	4	10	5	
3	10	7	7	4	5	2	5	
4	21	4	11	3	6	6	12	
5	4	4	3	8	15	4	5	
6	10	9	5	9	14	25	7	
7	17	4	12	7	3	9	5	
8	9	8	5	3	7	7	8	
9	9	5	14	2	7	11	3	
10	3	3	11	4	22	9	14	
11	9	5	4	11	9			
12	2	8	14	7	12			
13	9	10	8	7	4			
14	3	29	4	4	8			
15	9	3		13	5			
16	15	3		3	10			
17	6			7	3			
18				3				
19				11				
20				8				
21				3				

	BÁJNAI	UNGÁR	BOKROS	KUNCSZE	GYURCSÁNY	FODOR	SZABÓ	MESTERHÁZY
22				6				
23				10				
Az összes reakció összes ideje másod-percben*	159	112	116	148	140	86	75	5
A beszédek hossza másod-percben**	680	366	448	469	706	567	444	480

* A zajongás hossza, beleértve a szónokkal párhuzamos zajt is.

** A beszédek hossza az első szótól az utolsóig, de levonva az üdvözlő és búcsúztató taps hosszát.

4. táblázat. A kognitív összetevő súlyai

	teljes szószám	a kedvezőtlen állapotok Magyarországon*		a baloldali állampolgárok összefogása		konfliktusok a baloldalon	
		szószám	százalék	szószám	százalék	szószám	százalék
Bajnai Gordon	843	403	48%	199	24%	0	0%
Ungár Klára	365	176	48%	130	36%	0	0%
Bokros Lajos	530	159	30%	97	18%	47	9%
Kuncze Gábor	610	91	15%	6	1%	434	71%
Gyurcsány Ferenc	890	65	7%	0	0%	646	73%
Fodor Gábor	785	312	40%	24	3%	304	39%
Szabó Tímea	709	165	23%	460	65%	0	0%
Mesterházy Attila	798	412	52%	88	11%	127	16%

* Csak negatív értékelés hangzott el.

5. táblázat. Az értékelő összetevő súlyai

	Teljes szószám	Orbán Viktor és a kormány – negatív		Más jobboldali – negatív		Baloldal – pozitív		Baloldal – negatív	
		szószám	százalék	szószám	százalék	szószám	százalék	szószám	százalék
Bajnai Gordon	843	210	25%	14	2%	97	12%	0	0%
Ungár Klára	365	102	28%	30	8%	90	25%	0	0%
Bokros Lajos	530	0	0%	125	24%	69	13%	0	0%
Kuncze Gábor	610	37	6%	36	6%	23	4%	155	25%
Gyurcsány Ferenc	890	7	1%	0	0%	14	2%	185	21%
Fodor Gábor	785	0	0%	115	15%	42	5%	83	11%
Szabó Tímea	709	46	6%	66	9%	168	24%	0	0%
Mesterházy Attila	798	289	36%	0	0%	92	12%	76	10%

6. táblázat. A 9 másodpercnél hosszabb közönségreakciót kapott kijelentések*

Szónok	Kijelentés	reakció másodpercben
Bajnai Gordon	'56 hőseinek emlékezete	16
	„összefogás”	10
	„együtt megcsináljuk” [„Együtt”]	21
	„Orbán Viktor”	10
	„Orbán Viktor” [„Orbán, takarodj!”]	17
	„de az erő velünk van”	15
Ungár Klára	a baloldal békeszerető	10
	„Orbán Viktor” [„Orbán, takarodj!”]	29
Bokros Lajos	„nincs köztünk olyan, aki fél”	10
	a kormányváltás élet és halál kérdése	11
	A Fidesz nem jobboldali, hanem újkommunista párt	12
	„Mi mind hiszünk a szabadsághoz való elidegeníthetetlen jogunkban”	11
	„Csak a demokratikus ellenzék teljes és feltétel nélküli összefogásával adhatunk esélyt hazánknak.” [„Összefogást!”]	14
Kuncze Gábor	„tisztelet a hősöknek”	10
	„a harcot nem lehet összefogásnak álcázott osztozkodással megnyerni”	11
	„Közösen kell megtalálni azokat a jelölteket, akiknek a legnagyobb esélyük van a győzelemre”	13
	„ezt a kormányt le lehet váltani”	11
	„Nem elég szeretni a szabadságot és a demokráciát, akarni kell és tenni kell az érdekében”	10
Gyurcsány Ferenc**	„Orbának mennie kell!” [„Orbán, takarodj!”]	15
	„a demokratikus ellenzék támogatóinak, mozgalmainak, pártjainak össze kell fogni!”	14
	„Összefogást hirdetni, de nem tenni... ez nem elég!” [„Ébresztő!”]	22
	„új vezetőt kell felkérni közös miniszterelnök-jelöltnek”	12
	„amit a mi kollegáink megkötöttek, az nem demokratikus, az nem időtálló, mert nem találkozik a demokratikus választók sokaságának akaratával”	10
Fodor Gábor***	„erkölcsi parancs az összefogás”	10
	„Magyarországot egy politikai pártnak álcázott szerveződés, a Fidesz gyarmatosítja, belülről!” [„Nem hagyjuk!”]	25
	„Ha a Fidesz győz, ma már az annak a két pártnak a felelőssége lesz, akik az együttműködés helyett az elkülönülést választották!”	11

Szabó Tímea	„a rendszerváltás óta politikus és politikai párt még nem csapta be úgy Magyarországot, ahogy azt Orbán Viktor és a Fidesz tette az elmúlt három évben.”	11
	„mindnyájan demokratikus és csalásmentes választásokat és egy szabadabb és igazságosabb Magyarországot akarunk!”	12
	„szükségünk van egymásra, hogy legyen erőnk megvívni azt a csatát, ami most a legfontosabb: hogy jövő tavasszal leváltuk Orbán Viktor embertelen rezsimjét.” [„Együtt!”]	14
Mesterházy Attila		–

* Szögletes zárójelben a tömeg által skandált szavak és mondatok.

** Gyurcsány Ferenc ezen túl többször folytat párbeszédet a közönséggel.

*** Fodor Gábor egy alkalommal párbeszédet folytat a közönséggel.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd ehhez Huddy vitáját Oakes-szel: Huddy, 2001, 2002 és Oakes, 2002.
- ² Újabban néhányan ösztökélni kezdték a társadalomtudományokat, hogy vegyék komolyan a tömeg problémáját: lásd például Borch, 2009.
- ³ Tarde (1890/1993) egész társadalomelméletet épített az apró változások interferenciáinak a gondolatára.
- ⁴ Lásd ehhez újabban Boiger és Mesquita 2012-es tanulmányát és a vele kapcsolatos vitát az *Emotion Review*-ban.
- ⁵ A kogníciók, a ráció és az érzelmek viszonyával kapcsolatos tudományos újdonságokhoz lásd: Kiss, 2013.
- ⁶ A baloldaliság kevésbé a programok közelségén alapult ekkor, mint azon az egyszerű térlogikán, hogy aki nem jobbról támadta a kormánypártokat (mint a Jobbik tette), és nem is akart egyenlő távolságot tartani a jobb és a baloldaltól (mint az LMP), az mind a baloldalhoz tartozónak számított.
- ⁷ Lásd: <http://kozvelemenykutatok.hu/partpreferencia/>
- ⁸ Lásd ehhez Schweingruber–McPhail, 1999.
- ⁹ Bajnai Gordon: <https://www.youtube.com/watch?v=j25gAw3MHHc>
 Ungár Klára: <https://www.youtube.com/watch?v=0v60tNQ2WhM>
 Bokros Lajos: <https://www.youtube.com/watch?v=ADFX3wM4Qpk>
 Kuncze Gábor: <https://www.youtube.com/watch?v=qBfEOSmyoP4>
 Gyurcsány Ferenc: <https://www.youtube.com/watch?v=4JSC0f83wgM>,
 Fodor Gábor: <https://www.youtube.com/watch?v=YVmURRUmL2g>
 Szabó Tímea: <https://www.youtube.com/watch?v=YWZDhXIC5CM>
 Mesterházy Attila: <https://www.youtube.com/watch?v=AFQ43eFy0dY>.

- ¹⁰ Bajnai Gordon: <https://www.youtube.com/watch?v=UDERgcsGAE8>
 Ungár Klára: <https://www.youtube.com/watch?v=Uc9svGEMViE>
 Bokros Lajos: <https://www.youtube.com/watch?v=kDGMsoa1eKY>
 Kuncze Gábor: https://www.youtube.com/watch?v=O7WiWvk1T_8
 Gyurcsány Ferenc: <https://www.youtube.com/watch?v=6L4kJdXB3wU>
 Fodor Gábor: <https://www.youtube.com/watch?v=ElxEtaJYJU8>
 Szabó Tímea: <https://www.youtube.com/watch?v=ETRVldbmFko>
 Mesterházy Attila: <https://www.youtube.com/watch?v=FymUi5tV9vk>
- ¹¹ Hogg leszögezi, hogy a percepció számít és nem a valós motívumok vagy tettek.

IRODALOM

- Anderson, Benedict (1983/2006): *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan, Budapest.
- Berezin, Mabel (2009): *Illiberal politics in neoliberal times: culture, security and populism in the new Europe*. Cambridge University Press
- Boiger, Michael and Batja Mesquita, B. (2012): The construction of emotion in interactions, relationships, and cultures. *Emotion Review*, 4.
- Borch, Christian (2009): Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27.
- Collins, Randall (2004): *Interaction Ritual Chains*. Princeton University Press.
- Erikson, Erik (1963): *Childhood and Society*. New York, W. W. Norton & Co.
- Erikson, Erik (1968): *Identity, Youth, and Crisis*. New York, Norton.
- Flam, Helena–Debra King (eds.) (2005): *Emotions and Social Movements*. Routledge, London.
- Goffman, Erving (1967): *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. Anchor Books.
- Goodwin, Jeff–James M. Jasper–Francesca Polletta (eds.) (2001): *Passionate Politics. Emotions and Social Movements*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Goodwin, Jeff and James M. Jasper (eds.) (2004): *Rethinking Social Movements: Structure, meaning, and emotion*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Gould, Deborah B. (2004): Passionate Political Processes: Bringing Emotions Back into the Study of Social Movements. In: Jeff Goodwin–James M. Jasper (eds.): *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and emotion*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Hochschild, Arlie Russell (1983): *The managed heart: commercialization of human feeling*. Berkeley, University of California Press.
- Hogg, Michael (2001): A Social Identity Theory of Leadership. *Personality and Social Psychology Review*, 5.
- Huddy, Leonie (2001): From Social to Political Identity: A Critical Examination of Social Identity Theory. *Political Psychology*, Vol. 22, no. 1.
- Huddy, Leonie (2002): Context and Meaning in Social Identity: A Response to Oakes. *Political Psychology*, Vol. 23, No. 4.

- Huddy, Leonie (2013): From Group Identity to Political Cohesion and Commitment. In: Leonie Huddy, David O. Sears, and Jack Levy (eds.): *Oxford Handbook of Political Psychology*. New York, Oxford University Press.
- Illouz, Eva (1997): *Consuming the romantic utopia: love and the cultural contradictions of capitalism*. Berkeley, University of California Press.
- Jasper, James M. (2012): Introduction... In: Jeffrey Goodwin and James M. Jasper. (eds.): *Contention in context: political opportunities and the emergence of protest*. Stanford, California, Stanford University Press.
- Jennings, M. Kent–Richard G. Niemi (1981): *Generations and Politics. A Panel Study of Young Adults and Their Parents*. Princeton University Press.
- Kiss Balázs (2013): Érzelmek és politikatudomány. *Politikatudományi Szemle*, 2.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella–Antal Anna (2014): Nagygyűlések mint interakciós rituálék. *Politikatudományi Szemle*, 2.
- Le Bon, Gustave (1895/é.n.): *A tömegek lélektana*. Belső EGÉSZ-ség Kiadó.
- Le Bon, Gustave (1910): *La Psychologie politique et la défense sociale*. Flammarion, Paris.
- Oakes, Penelope (2002): Psychological Groups and Political Psychology: A Response to Huddy's 'Critical Examination of Social Identity Theory'. *Political Psychology*, Vol. 23, no. 4.
- Pakulski, Jan–András Körösenyi (2012): *Toward Leader Democracy*. Anthem Press, London, New York.
- Reicher, Stephen (2011): Mass action and mundane reality: an argument for putting crowd analysis at the centre of the social sciences. *Contemporary Social Science*, Vol. 6, no. 3
- Sacks, Harvey–Emanuel A. Schegloff–Gail Jefferson (1974): A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language*, Vol. 50, no. 4, part 1, (Dec., 1974).
- Scheff, Thomas J. (1990): *Microsociology. Discourse, Emotion, and Social Structure*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Scheff, Thomas J. (2004): Is Hatred Formed by Hidden Shame and Rage? *Humanity & Society*, 28.
- Schegloff, Emanuel (1992): Repair after Next Turn: The Last Structurally Provided Defense of Intersubjectivity in Conversation. *American Journal of Sociology*, Vol. 97, no. 5 (Mar., 1992).
- Schweingruber, David–Clark McPhail (1999): A Method for Systematically Observing and Recording Collective Action. *Sociological Methods & Research*, 27/4.
- Sewell, William H. (1996): Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille. *Theory and Society*, Vol. 25, no. 6
- Tajfel, Henri (1972) : La catégorisation sociale. In: Serge Moscovici (ed.): *Introduction à la psychologie sociale, tome 1*. Librairie Larousse, Paris.
- Tajfel, Henri (1981): *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tarde, Gabriel (1890/1993) : *Les lois de l'imitation*. Éditions Kimé, Paris.
- Tarde, Gabriel (1901/1989) : *L'opinion et la foule*. Les presses universitaires de France, Paris.
- Turner, John C. (1975): Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*, 5(1).
- Yang, Guobin (2005): Emotional events and the transformation of collective action. The Chinese student movement. In: Flam, Helena–Debra King (eds.): *Emotions and Social Movements*. Routledge, London.